

Сонько С.П.

Криворізький відділ УГТ

ГЕОГРАФІЧНА МЕТОДОЛОГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ідея сталого розвитку, висунута в Ріо (1992), вже не отримала належного відбитку на другому глобальному форум в Йоханесбурзі. 10 років поспіль вже майже не звучали заклики до “обмеження споживання ресурсів”. І це не випадковість, бо головні напрямки освоєння і структуризації географічного простору, ієрархія країн, що його освоюють, не змінились. Глобальна екологічна проблема постійно і неухильно загострюється і немає жодних надій на її вирішення. Така “безнадія” походить від невірного визначення методологічних орієнтирів у вивченні головних підвалин взаємодії природи і суспільства, і похідного від цього помилкового розуміння словосполучення “сталий розвиток”. Методологічна невизначеність самої ідеї сталого розвитку, нещадна експлуатація цієї ідеї в численних публікаціях і в діяльності партій і неурядових екологічних організацій, а також сумнівний поступ України цим шляхом спонукають до розробки методологічних підвалин саме географічного вивчення сталого розвитку. Автором вперше пропонується ввести обмеження просторового розвитку людства згідно з розробленою в попередніх публікаціях граничною (ідеальною) моделлю. Згідно з цим розробляються просторово-екологічні критерії типології країн світу(Сонько,2003).

На сьогодні найбільш відомий досвід побудови географами ідеальних просторових моделей, в яких формалізується взаємодія природи і суспільства (Кристалер, Льош, Ізард, Родоман, Топчієв). Проте, в них поза увагою залишається головне запитання – як, в результаті якого процесу людство змогло так докорінно втрутитись в природні екосистеми? Нами указана взаємодія розглядається з позицій ретроспективного аналізу просторового розвитку популяції Homo Sapiens. В основу формування матеріально-речовинних і інформаційних потоків цієї взаємодії покладено екосистемну динаміку, яка має втілення у відповідних просторових процесах. Сучасний стан цієї динаміки характеризується постійним ущільненням географічного простору і розширенням полів впливу світових міст. Відбувається процес спотворення географічного простору з докорінним перерозподілом кількості і просторової локалізації всієї популяції, який характеризується поглибленням диспропорцій між кількістю населення великих міст і відповідним збезлюдненням сільської місцевості (Важенин,2002). Прямим і головним наслідком цього є поглиблювана від’ємність природокористування, або виникнення і загострення так званої «екологічної проблеми».

Починаючи з неоліту (Павленко,2000) формується екосистема людини, просторовий розвиток якої відбувається в трьох самостійно відгалужених, проте, взаємозалежних формах – агроекосистеми → урбоекосистеми → інфраекосистеми (Сонько,2003). Можливим шляхом гармонізації соціо-природної взаємодії може бути просторова ротація функцій

агро- і урбоекосистем при збереженні існуючих функцій інфраструктурних каналів. Цьому повинні передувати дослідження існуючої системи розселення для відповідного визначення рівня впливу окремих міст і міських агломерацій на своє ближнє і дальнє оточення. Пропонована О.Топчієвим (1996) ешелонованість логічно перетворюється в чередування. Просторова ротація втілюється в двох взаємозалежних процесах – з одного боку збільшення загальної площі агрооекосистем з відповідним збільшенням кількості сільського населення, з другого боку – зменшенням загальної кількості населення великих міст з відповідним свідомим «гасінням» їхніх світових функцій.

Осередками «відтягування» значної кількості населення в сільську місцевість могли б стати ділянки слабозміненої природи, на яких (за К.Доксіадісом) рекреаційні функції гармонійно би сполучались з аграрними. На периферію впливу урбоекосистем виноситься змістовно більш складна просторова динаміка цього виду. Завдяки отриманню навичок адаптованого природокористування тут поступово утворюється нова континуально-дисперсна форма розселення у вигляді поселень, подібних до хуторів, або ферм. При цьому головний напрямок взаємодії природи і суспільства докорінно змінюється з антропоцентричного на адаптований.

Для розробки адаптованої стратегії соціо-природної взаємодії необхідне обґрунтування критеріїв і параметрів подальшого, вже ноосферного розвитку країн світу. В сучасних типологіях відсутній найголовніший критерій – глибина впливу окремих країн (шляхом формування певних інформаційних потоків) на екосистеми інших територій. Зокрема, можна стверджувати, що відповідна просторова динаміка виду *Homo Sapiens* спричиняє значну структуризацію географічного простору, диверсифікуючи його згідно зі своїми потребами:

По-перше, сучасне існування екосистеми *Homo Sapiens* передбачає докорінну просторову видозміну його екотопу задля монопольного управління інформаційно-енерго-речовинними потоками біосфери.

По-друге, просторовий вплив всієї популяції *Homo Sapiens* на природні екосистеми підлягає найзагальнішим тенденціям, передусім, тенденції утискання географічного простору (Мироненко,2001; Рогачев,1999; Бабурин,1999).

По-третє, протягом опанування поверхні планети сформувалась чітка ієрархія країн світу, яка закріплює відповідну «екологічну» спеціалізацію за певними країнами. Зміна функцій географічного простору здійснюється потужними інформаційними потоками, що йдуть із світових міст. Наслідками такого інформаційного впливу є поступове «вимивання» ресурсних функцій географічного простору з набуттям проміжними (між світовими містами) територіями інфраструктурних та ергономічних функцій з відповідними просторовим спотвореннями – інверсіями (Рогачев,1999; Яковлева,2002;Сонько,2003).

Ноосферні критерії людського розвитку, розроблені автором (Сонько,2003), обумовлюють зовсім інші підходи до розрахунку такого показника як ВВП, який традиційно ґрунтується на моделі ресурсовід'ємної економіки. Ці еколого-просторові критерії повинні бути представлені у вигляді

коефіцієнтів, на які треба помножати загальний показник ВВП. І якщо скоригувати ВВП згідно з еколого-просторовими критеріями, то так звані “розвинуті країни” зразу ж опиняться на нижніх сходинках об’єктивної ноосферної типології країн світу.

Зважаючи на її недієздатність, концепцію сталого розвитку в її сучасному розумінні слід піддати сумнівам:

- Однією з головних умов сталого (ноосферного) розвитку повинна бути така зміна структури і функцій природних екосистем, яка залишає їх здатними до самовідтворення. Прагнення до сталого розвитку (ноосфери) повинне бути підкріплене конкретними діями, спрямованими на зміну існуючого стану, при якому популяція *Homo Sapiens* цілеспрямовано знищує природні екосистеми.

- Сьогодні існує нагальна потреба – методологічно розділити ідею досягнення ноосферного стану соціо-природних систем (сталого розвитку) і ідею охорони природи (із збереженням антропоцентристського до неї ставлення) за допомогою екологічних стягнень, створення екомереж, утворення неурядових екологічних організацій, політичних партій та проведення інших безсумнівно корисних заходів, але які, проте, повинні плануватися і здійснюватись в межах більш загальних концепцій ноосферного рівня усвідомлення.

- При розробці програм розвитку на національних рівнях обов’язково треба враховувати загально-планетрані тенденції структуризації географічного простору з подальшим «пошуком» свого місця в цьому процесі. Це примушує шукати інші перспективи «входження» України у глобалізоване суспільство з відкиданням «постіндустріалістських», «цивілізаційних», та інших модних штампів.

- Перед тим як навіщомацки слідувати різним міжнародним документам на зразок «Програми дій на XXI століття», «Київським протоколам» та ін., треба робити виважений аналіз методологічної коректності ідей, закладених в означених документах. Географи країн, за рахунок природних екосистем яких здійснюється так званий «сталий» розвиток, повинні зайняти більш активну не лише теоретико-методологічну, а й громадянську позицію.

Головні перспективи застосування пропонованих підходів автор бачить на теренах як внутрішньодержавного (особливо адміністративного) устрою, так і геополітики, а також всієї системи зовнішньополітичних відносин. Якщо ж надалі і відбудеться усвідомлення важливості для майбутніх поколінь таких підходів, то найімовірніше впровадити в життя таку стратегію повинні впливові міжнародні органи на зразок Європарламенту чи Організації Об’єднаних націй, або інші спеціально створені світові організації, про що вже написані окремі роботи (Кузнецов, 2000). При такому підході типологія країн світу набуває зовсім іншого внутрішнього змісту. Принаймні, завдяки докорінній зміні орієнтирів економічного розвитку, значна частка “недорозвинутих” країн, особливо з антропогенне незмінними екосистемами, набудуть зримих перспектив щодо подальшого існування. Натомість за досягнутий завдяки втраті екологічного ресурсу «третіх країн» високий рівень життя в розвинутих країнах їм треба платити.